

Goran Tribuson

Made in U.S.A.

Beograd
2010
DERETA

– Evo – reče – ključeva od dvije velike dvorane pokućstva; evo ključeva od srebrna i zlatna posuđa koje ne služi svaki dan; evo i od željeznih blagajni u kojima je moje zlato i novac; evo ih od kovčežića u kojima su moji dragulji i evo ključa koji otvara sve sobe. Ovaj mali ključić, to je ključ sobice koja je na kraju duga hodnika u podrumu; sve otvarajte i svuda idite; ali vam zabranjujem da uđete u tu malu sobicu, i zabranjujem vam to tako da nema toga što ne biste mogli očekivati od moga gnjeva kad biste je ipak otvorili.

Charles Perrault, *Modrobradi*

Bilo je oko deset uvečer kada je Nikola Politeo skinuo s jeftinog gramofona domaće proizvodnje Berliozovu *Fantastičnu simfoniju* u izvedbi Bostonske filharmonije pod ravnanjem razbarušenog i muzički sasvim nekonvencionalnog Japanca Seijia Ozawe i odložio je u policu s nevelikim snopom long-plejki. Ugasio je potom cigaretu što je dogorijevala na rubu pretrpane pepeljare, i upalio novu. Razmišljao je nekoliko časaka o tome kako bi bilo zgodno da možda još jednom presluša *Put na stratište*, ili bar *Vještičji sabat*, a onda je, odustavši, prišao prozoru, razgrnuo zavjesu i ponovo osjetio nelagodu. I ove večeri neznanac je stajao dolje ispod osvjetljenih prozora.

Napolju je padao gust snijeg, tako gust da se druga strana Prilaza JA jedva nazirala. Uskovitlane pahuljice djelovale su pomalo izvještačeno, podsjećajući Politea na umjetni snijeg iz hollywoodskih filmova četrdesetih godina, u kojima su se scenografi i majstori specijalnih efekata trudili da kemijska mećava bude što raskošnija. Neznanac je stajao dolje na pločniku ispred kuće i strpljivo podnosio prosinačku hladnoću i snijeg koji mu je dobro zabijelio kapu i ramena. Već treću večer dolazi pred ovu dvokatnicu i strpljivo stoji, krijući lice i namjere. Politeu, koji je bio filmofil, budio je sasvim određene filmofilske asocijacije. Neznančeva crna vunena kapica, primjerice, podsjećala ga je na onu kakvu je Jack Nicholson nosio u *Letu iznad kukavičjeg gnijezda*, smeđi kožni kaput s krznenim ovratnikom bio je navlas kao onaj što ga Dennis Weaver nosi u *Šerifu u New*

Yorku, a hlače od crnog rebrastog samta... nije li baš takve hlače nosio Brando u *Posljednjem tangu u Parizu*?

Ali tko zna koga to čeka i koga to traži neznanac u odjeći iz različitih američkih filmova, pokušavao se nekako smiriti Politeo i nadvladati zebnju što ga je hvatala zbog neznančeve sasvim misteriozne upornosti. Pred kuću ti može sasvim nekažnjivo doći bilo tko; no kad to čini danima, onda imaš pravo biti uznemiren i pitati se zašto to čini. Netko skloniji panici zacijelo bi već pozvao „nadležne drugove“ da temeljito propitaju neznanca što to radi svake večeri pod tuđim prozorima, ali Politeo to nije učinio iz dva razloga. Prvo, zbog toga što nije gajio baš osobitu ljubav prema „nadležnim drugovima“, a drugo i zbog toga što je ta kuća imala dva kata i šest stanara, pa nije mogao sa sigurnošću znati da tip u McLoudovu kaputu stoji baš ispod njegova prozora.

Donekle smiren takvim pretpostavkama, spustio je zavjesu i polako krenuo prema hladnoj kuhinji, nadajući se da će u malom priručnom hladnjaku, koji je u svijetu kućanskih aparata predstavljao neku vrst *oldtimera*, otkriti kakav zaostali komadić hrane iz tako prolaznih „boljih trenutaka“. Otvorio je škripava vrata i ustanovio da se u unutrašnjosti hladnjaka nalaze samo boca piva, kutija lošije makedonske riže, plastična bočica polupotrošenog senfa i konzerva albanskih dimljenih jegulja. Albanska konzerva bila je jedina relativno jestiva stvar u čitavom hladnjaku, ali kako se u stanu sasvim pouzdano nije nalazio niti jedan jedini otvarač za konzerve, zalupio je Politeo vratima hladnjaka i vratio se u sobu.

Prišao je prozoru i sa zadovoljstvom otkrio da je neznanac otišao. Da se kojim slučajem dolje na pločniku nisu nazirale duboke stope u snijegu, pomislio bi da mu se sve učinilo ili usnilo. Ovako, ponadao se bar da je neznanac definitivno otišao, pa je prišao gramofonu da namjesti drugu ploču: *Allegretto* iz Beethovenove *Sedme* u izvođenju Berlinske filharmonije i mađarskog asa Ferencza Fricšaja. *Allegretto* je sadržavao nešto od one

pompoznosti kakvu obično imaju posmrtni marševi i Politeo shvati da mu u kasnim večernjim satima ipak više odgovara kolo-plet snoviđajnih slika što se kovitlaju Berliozovim petim stavkom. No, kako je već ležao na neraspremljenom krevetu s jeftinom cigaretom u ustima, odustane od mijenjanja ploče i utone u *Allegretto*, glazbu kakvu bi najradije odabrao za svoj eventualni sprovod.

Nikola Politeo bio je četrdesetdvogodišnji pravnik, koji je iza sebe već imao jednu propalu odvjetničku karijeru, propalu odvjetničku kancelariju i sijaset propalih stvari, što već pomalo svjedoči o propalom i potraćenom životu, ili bar o pacerski odigranom prvom poluvremenu. Bio je ratno dijete, dijete oca koji je zabunom obukao jednu od pogrešnih uniformi na ovom prostoru, što sinu nije osiguralo neku od boljih startnih pozicija. Uostalom, možda je osnovna pogreška Nikole Politea bila njegov izbor, odluka koju je donio u višim razredima gimnazije, odluka da postane pravnik i u nekoj hipotetičnoj budućnosti otvori samostalnu odvjetničku kancelariju. Već u ranoj mladosti bio je neurotična, nestaložena i hipohondrična osoba, tako da je njegova jedina odvjetnička prednost, nažalost, posve fiktivna – bila slavno odvjetničko prezime koje je nosio. Kada je 1968. uspio otvoriti kancelariju u prizemlju vlastite kuće, ta mu je okolnost, odnosno zabuna što je iz nje proizašla, pribavila nekoliko slabije informiranih klijenata, koji su kasnije ozbiljno žalili što gospodin odvjetnik nije onaj Politeo koji je branio Josipa Broza, nadbiskupa Stepinca i akademika Dedijera.

Uza sve nevolje koje bi bile i kasnije ubile njegovu odvjetničku praksu, Nikola Politeo bio je rođeni pehist, jedan od onih kojima kruh namazan maslacem redovito pada na nepovoljnu stranu. Možda se uzrok tom „pehizmu“ nalazio u njegovu karakteru, jer je Nikola Politeo bio narav koja se nikako nije mogla složiti ni sa zahtjevima okoline, ni sa zahtjevima društvene i političke prakse, a bogme ni sa svojim vlastitim zahtjevima, ukoliko

to ne zvuči previše paradoksalno. Jedni takve ljude nazivaju crnim ovcama, drugi bijelim vranama, treći namćorima ili gundalima; Politeu je vrlo dobro pristajao svaki od ovih atributa.

Napravivši nekoliko sitnijih gafova, koji su mogli imati politički karakter i težinu, počeo se pomalo naivno i samodopadno držati disidentom. Da nije disident, ispostavilo se vrlo brzo, kad je s razočaranjem u duši ustanovio da ga nitko ne progoni. I ne samo što ga nitko nije progono, nego štoviše, nitko se za njega nije ni zanimao. Upravo zbog toga nije bio disident, nego, prije bi se reklo – otpadnik, autsajder, pehist zapravo. Nezadovoljan što nikada neće biti disident, uspio se nekako utješiti spoznajom da ova zemlja nikada nije dala ni velikih umjetnika, ni značajnih mislilaca, ni znamenitih znanstvenika, pa tako neće dati ni iole relevantnijih disidenata.

Povijest „sukoba“ između Politea i okoline, Politea i režima, Politea i Politea, naprosto je povijest bedastih nesporazuma, pehova i smole. U gimnaziji se dječaćki naivno zaljubio u profesoricu sociologije, koja je po obrazovanju bila pravnica, te je taj predmet predavala po kadrovskoj nuždi. Odabrao je maturalnu radnju iz sociologije, temu koja je govorila o „društvenom dogovoru“ kao osnovi „pravnog sistema“, ili nešto tome slično... Radnju i maturu uspio je položiti, ali profesoricu ne, pa je njoj iz „dišpeta“ odabrao studij prava. Taj mu je studij donio mnoga suvišna znanja, ali ga profesoričinoj postelji nije približio ni za milimetar.

Jedna druga zabuna i peh posve neemotivne prirode dogodili su mu se 1968, neposredno nakon što je otvorio odvjetničku kancelariju. U lipnju te godine, posve krivo ocijenivši kojim će se tokom odvijati zbivanja ili gibanja, održao je u Studentskom centru (kao gost-intelektualac, jasno!) govor koji su, unatoč sveopćoj larmi, dobro razumjeli drugovi zaduženi za te stvari. Osim toga, potpisao je i nekoliko peticija, te tako napravio prvu političku nesmotrenost. No, nevolja s „političkim nesmotrenostima“ jest u tome što se u jednoj naknadnoj političkoj aritmetici

zbrajaju na sasvim osobit način, osvjetljavajući i potencirajući jedne druge, tako da tri sitnije nesmotrenosti postaju značajan niz čija vrijednost može znatno nadmašiti njihov goli zbroj.

Otprilike dvije godine kasnije, iznerviran mahanjem ilirskim zastavama, ispisao je odvjjetničku firmu ćirilicom, nakon čega je vrlo brzo, u omrklini, naletio na nekoliko raspoloženih šaka i zaradio lijepu seriju bubotaka. U zimu te iste godine prisustvo-
vao je iz puke radoznalosti događajima na Trgu Republike i vidio dosta razbijenih lica i noseva, što ga je od radoznalog promatrača pretvorilo u zainteresiranog sudionika. Nekoliko dana kasnije prepričavao je dosta duhovit vic, čija je emotivna žaoka bila uperena protiv novog republičkog rukovodstva. Čovjek koji se u *Lovačkom rogu* najglasnije smijao, drugo jutro ga je prijavio i Politeo je dobio mjesec dana zatvora zbog „nacionalističkog ekscesa“.

Slijedeću bedastu i nepromišljenu pehističku akciju izveo je 1982, kada je, iznerviran čekanjem u beznadno dugačkom repu za ulje, koje mu ionako nije trebalo – naglas izjavio nešto u vezi s Poljskom. Bilo je očigledno da između repa za ulje u Ilici i istog takvog repa u Krakovu, na primjer, postoji stanovita sličnost, ali kako vlast ne voli očigledne sličnosti nego metaforičke razlike, odmah mu je prišao pristojno odjeven gospodin s cekerom praznih boca od ulja, legitimirao se i rekao mu da pođe s njim. Tog puta imao je više sreće, te je uspio umaknuti u otvoreni haustor i pobjeći kroz dvorište u drugu ulicu.

Glupost srodnu ovoj napravio je 1964, kada je služio vojni rok u jednoj pješadijskoj jedinici u istočnoj Srbiji. Jasno, izvalio ju je (gdje bi drugdje!) na satu društveno-političkog obrazovanja, rekavši tamo, kao upućeni pravnik i intelektualac, da je malo prerano već govoriti o ogromnim rezultatima i misiji pokreta nesvrstanih, pošto je on star jedva četiri godine. Značajnost te tvrdnje pojačala je jedna ranija, u kojoj je u nezgodnom kontekstu izjavio da naša zemlja nije ni izdaleka tako bogata kao što to uče djecu u školi. Te izjave naučile su ga dvjema stvarima: da

nastava DPO-a u armiji nije nikakav debatan klub, te da se pre-koredna požarstva i straže odražavaju na nivo i kakvoću ljudskog zdravlja. O karakteristikici koju je iznio iz vojničkih dana da se i ne govori!

No, bitnija niska pehova rano propalog advokata Nikole Politea ticala se metoda njegova poslovanja. Te su mu metode brzo rastjerale ionako prorijedenu klijentelu. Možda bi još i bio kakav-takav odvjetnik, samo da je klijenteli znao odmjerjenje pristupiti. Jedne je otjerao svojom neljubaznošću i nervozom, druge zato što nisu kucali, treće pak što su mu se njihovi problemi činili banalni i trivijalni... Jednog je klijenta odbio braniti zbog toga što ga je stalno oslovljavao sa drug Polituo, i što nikako nije mogao shvatiti da se ne kaže indetično, nego identično.

Ostali su otišli sami!

Vrlo brzo njegov je porez počeo znatno nadmašivati prihode, nakon čega čak i najveće budale spuštaju rolo radnje.

Od 1977. živio je kao slobodnjak, što će reći kao bijednik bez stalnog zanimanja i stalne zarade. Uzdržavao se od povremenih sitnijih prijevoda s engleskog jezika, instrukcija što ih je davao razmaženim sinovima i kćerima bogatijih roditelja, koji nikako nisu mogli ući u osnove društvenih predmeta, te ponajviše od rasprodaje starih slika i secesijskih ukrasnih predmeta što ih je naslijedio od pokojne bake, autentične Bećanke. Iskušao se i kao ozbiljniji prevodilac, te je od jedne uglednije zagrebačke izdavačke kuće uzeo neki suvremeni američki roman, koji je trebalo prevesti u roku od četiri mjeseca. Glupost tog suvremenog romana toliko ga je nervirala da je na osamdeset trećoj stranici „Yes“ preveo kao „Ne“. Bio je to odgovor kojim jedna mlada djevojka iz Sjeverne Caroline odgovara na ženidbenu ponudu stanovitog McCormicka. To „ne“ odvelo je radnju ovog kratkog romana u sasvim druge, nezamislive i neočekivane tokove, pa je urednik s užasom ustanovio da Politeov prijevod ima punih sto dvadeset stranica više od originala.

Nakon toga se manje posvećivao prevođenju, a više vlastitoj hipohondriji. Bolovao je od mnogih umišljenih bolesti i pio mnogo suvišnih pilula. Kako je siromaštvo što ga je snašlo moralo narušiti njegovo zdravlje, hipohondrijskih strahovi ubrzo su dobili i sasvim realne pretpostavke. Prvo se javio čir na želucu (kojeg li peha – nakon što je odslužio vojsku!), zatim migrene povezane s oslabljenim vidom, pa onda neki dermatološki problemi i slično, tako da je u četrdeset drugoj godini imao jedva šezdeset kila (na sto osamdeset centimetara visine), blijedo, zapravo žućkasto lice, umoran i pomalo pogrbljen hod, podosta bora, vječite podočnjake i tanke, koščate prste koji su podrhtavali između dvije cigarete, ili dvije čašice alkohola.

Živio je sasvim sam u stanu na prvom katu dvokatnice u Prilazu JA, u stanu čije je stanarsko pravo baštiniio od pokojne majke. Susjede jedva da je i pozdravljao (i to najviše jednom dnevno), prijatelje je pozaboravljao, a posljednju stalnu djevojku, koja je pet godina relativno strpljivo čekala da je zaprosi, izgubio je prije tri godine, nakon što je sasvim mirno ustvrdio da još nije čas da upozna njene roditelje.

Jedini prijatelji, ako to nije prepatetično kazati, bile su mu gramofonske ploče, čiji je izbor pomalo svjedočio o njegovoj čudnoj, namćorskoj prirodi. Posjedovao je trideset sedam različitih izvedbi Berliozove *Fantastične simfonije*, na kojoj je slušao samo posljednja dva stavka, sedam raznih ploča Beethovenove *Sedme simfonije*, na kojoj je slušao samo *Allegretto*, Berliozov *Pogrebni marš za Hamleta*, Skrjabinove sonate i *Poemu ekstaze* u dvije verzije, nekoliko raznorodnih ploča ozbiljne glazbe, koje je rijetko slušao, i sjajan Jarrettov *Köln Concert*, jasno, u jednoj jedinjoj verziji.

Godine 1982, kada je navršio četrdesetu i ušao u period kad ljudi počinju svoditi račune i pitati se o moralnosti onih uzroka koji su ih doveli do uspjeha ili neumitnosti događaja koji su im donijeli neuspjehe, zaronio je Nikola Politeo u vlastiti

curriculum vitae, pokušavajući otkriti krivce svojih tako očiglednih stranputica. Kako je čovjek prilično nesklon tome da u samom sebi detektira osnovnog krivca za vlastiti poraz, potražio ga je Politeo u svojoj okolini. No, kako je, bar za njega, pojam uže okoline bio nešto krajnje apstraktno (jer je svu užu okolinu uspio sam rastjerati), morao je pronaći nekog šireg, općenitijeg, globalnog krivca. Budući da nisam dovoljno dobar ovom društvu, razmišljao je, nije ni ono dovoljno dobro meni! Osnovni razlog neuspjeha i pehova koji su ga bombardirali na svakoj životnoj stubi, shvatio je, nalazi se isključivo u jednom, kako ga je nazvao – aksiomatskom zajebu, to jest u činjenici što je rođen naprosto tu, a ne negdje drugdje!

Koju drugu domovinu pretpostaviti ovoj?

Istok mu se pričinio neadekvatnim. U Rusiji, primjerice, ne bi mogao imati ni trideset sedam izvedbi *Fantastične simfonije*, a kamoli privatnu odvjetničku kancelariju. U Mađarskoj bi možda imao tih trideset sedam ploča, ali bi američke filmove gledao s mnogo većim zakašnjenjem nego ovdje. Ovdje je rep za ulje eksces, u Poljskoj je pravilo! Češka bi bila nešto bolji izbor od Poljske, Bugarska lošiji, a o Rumunjskoj, osim da je domovina Drakule, nije znao ništa. Albanija mu se činila nedovoljno dobrom da bi bila čak i Istok.

Istoku je potom pretpostavio Zapad, što je predstavljalo obrat ne samo teorijske nego i iskustvenije naravi. Ali, kakav Zapad? Nijemci su hladni pedanti, po Italiji se puca, Francuzi će te uvijek držati na distanci, u Švicarskoj ne smiješ baciti papirić na tlo, a kamoli se popišati uza zid. Znao je da su sve to generalizacije koje jedva da funkcioniraju u dokonom malograđanskom ćaskanju, ali kako ionako nije imao nužne materijalne pretpostavke da nekamo ode, činilo mu se jednostavnijim škartirati zemlju po zemlju negoli se opredijeliti za koju od njih. I razmišljajući tako, bilo je nužno da milijunti put nakon Kolumba otkrije stari san Starog svijeta – Novi svijet! I mada kao relativno kulturni i obrazovani čovjek nije previše vjerovao u *success story*

kao bitnu metaforu svih pojedinačnih sudbina u Novom svijetu, Amerika mu se brzo učinila prikladnim izborom, valjda i zbog toga što otići u Ameriku ipak znači otići nekamo uistinu daleko, nekamo gdje geografski bedem od nekoliko tisuća milja sasvim dobro zastire stare jade, iskušenja i pogreške.

Svjesno ili nesvjesno, namjerno ili slučajno, postajao je pravi „amerikanofil“, što mu kao filmofilu, diskofilu i uopće čovjeku koji je u ovim prostorima bio počesto fauliran – nije teško padalo! Počeo je, u krivim godinama, doduše, nositi *jeans*, obnavljati svoj engleski, redovitije gledati američke *movies*, upisao se u Američku knjižnicu i, kad bi mu to prilike dozvoljavale – kupovao je na kioscima *Times* ili *Newsweek*. Vrlo brzo počeo je na brak s domovinom gledati kao i na svaki drugi brak, o čemu je kao pravnik znao sasvim dovoljno. Svaki se brak može zbog nečeg pohabati, a samim tim i razvrgnuti. Bilo na obostran zahtjev, sporazumno, ili na tužbu jednog od partnera.

No, ono što ga je ponajviše brinulo bili su materijalni uvjeti postbračne egzistencije. Za razvod i novi brak nije imao sredstava. Bio je bez prebijene pare, stanarsko pravo nije mogao prodati legalno (ilegalne transakcije se kao rođeni pehist bojao!), a cjelokupni trulež od namještaja i ono malo secesijske ropotarnice jedva da bi dostajalo za *one way ticket*. Sve to bilo je nedovoljno. Što uraditi u U.S.A. bez pare u džepu? Izložiti svoje izlizano dupe nemilosrdnom američkom vritnjaku, koji bi ga lansirao natrag preko Bare u naručje uvrijeđene eks-supruge? Postati *hobo*, prosjak u zadnjem njujorškom getu, privremeni *migratory duck*, koji čeka da ga operušaju i prvom ga letećom hladnjačom vrata u Stari svijet, činilo mu se sudbinom nedostojnom čak i propalog i kažnjavanog agramerskog odvjetnika. Morao je, dakle, temeljitije poraditi na materijalnim pretpostavkama svog definitivnog apatridstva i dobrovoljnog egzila, ali se posljednje dvije godine nije uspio maknuti od spekulativnih i posve teorijskih razmatranja.

A teorijska su razmatranja čisto beznađe!